

ספרים

המפולגות לארכון, יבקשו שלטון ויצטרפו לו. כי האדם חי לפני מארכס, ואף יוסיף לחיות אחרי סטאלין" (עמ' 16-17). הרי פלוראליזם בשיטת ההסבר הסוציולוגי המעמידנו בסופו על האינדיבידואליזם.

האדם נזקק לשלטון, אך מצויות צורות שונות, איווהי הצורה הרצויה של שלטון? הוה אומר, דימור קרטיה. מהי דימוקרטיה במובן הפשוט המקובל: שלטון העם, או שלטון הרוב בקרב העם? פיינר אינו מסתפק בתפיסה מקובלת כעין זו, אלא מנסה לרדת לעומק טעמה ומשמעותה של צורת-משטר זו. תוך העמדתה לעומת משטר הממוגד לה, הדיקטאטורה. הדיקטאטורה טוענת כי גלויה לפניה האמת העליונה על גורלה המדיני של האנושות. מכאן שאין צורך בחופש הדיבור, אלא בהעמדת החברה על דרך ה"אמת" הוה השלטון כופה את ה"אמת" על הנתיח ללא משוא" פנים. ואילו הדימוקרטיה יוצאת משהנהגה שלא הגענו בפועל לעקרונות של שלימות, ואם בכלל נוכל לגלותה, ייעשה הדבר בתהליך של התפתחות מתוך הבעה הפשית של דעות המפרות זו את זו. מכאן ההויה הדימוקרטית בזכות היחיד לחירות המחשבה והביטוי, וכן להתאגדות פשית ובהירות הפשיות. הרי שאין הדימוקרטיה שלטון הרוב סתם, אלא ביטוי חברתי מאורגן לעקרונות חברתיים מוסריים: היפוש השלימות החברתית, ואת ועוד: אין הדימוקרטיה נמדדת בשלטון הרוב בלבד; חופש הביטוי וחיות יסודיות של היחיד גלומים לא פחות במשמעותה. שהרי הם תנאי החיפוש אחרי השלימות. הדימוקרטיה הופכת כאן מעקרון פורמלי לעקרון בעל משמעות ותוכן. הריהי משטר חיי-החברה המקפל בחובו גם את עקרון הדימוקרטיה במובנו הרגיל, היינו שלטון הרוב, וגם את עקרון הליבראליזם, המניה זכויות יסוד ליחיד מעל לזכות הכרעתו של הרוב. הבדלים עקרוניים ויסודיים אלה בין דיקטאטורה לדימוקרטיה לובשים צורה מוסרית ממשית: לדימוקרטיה מוסדות שלטון האחראיים בסופו של דבר לפני ציבור הבורחים. הרשאי להחליף את נציגיו בבוא מועד הבחירות; ואילו השלטון הדיקטאטורי אינו אחראי לפני איש ואין לנתיח כל השתתפות אמיתית בשלטון, שהרי רק למפלגה אחת יש מונופולין של קיום, המפלגה מזדהה עם השלטון. תחת היגון, המתאמץ להרחיב את אפקו ואת יומתו של החניך, באה במשטר טוטאליטרי הפרר פגנדה, שאינה אלא כפיה רוחנית במגמה אחת.

עתיד השלטון

מ. רושנלד

*The Future of Government by
Herman Finer, London 1946.*

הספר שלפנינו דן בבעיות השלטון בשנים שלפני פרוץ המלחמה העולמית השניה, ואף שאפשר לראותו כתוספת לספרו הגדול של אותו מחבר, "ההלכה והמעשה של שלטון מודרני", הרי הוא גם דבר בפני עצמו, מחקר באחת התקופות החמורות בתולדות העולם המודרני. כעדות שמו של הספר, פניו לעתיד. לפנינו לא ניתוח היסטוריו-סוציולוגי לשמו, אלא ניתוח לשם הוראת הלכה למעשה.

המעונין בשיטת ההסבר הסוציולוגי ימצא כאן גישה מיוחדת ולא-שיגרתית. פיינר אינו רואה את תהליכי החברה כביטוי לסיבתיות פשטנית, אלא כתוצאה של סבך גורמים מגוונים, כך, למשל, נראה לו משבר דורנו כביטוי לשרות גורמים: ניגודים מעמדיים, ביקוש לכלכלי כללי, התחרות בין מקצועות שונים ה"חותכים" את המעמדות במאונך, הרגשת אי-היציבות של כל החוגים, תמורות מדעיות וטכנולוגיות, חששות היחיד בנוגע להתעסקותו המקצועית ובנוגע לחברה בכלל, מבוכת היחיד כלפי ערכים רוחניים. בהשתדלותו לתפוס את המציאות החברתית כמו שהיא פוסל פיינר כל הסבר מוניסטי, ומעמיד בפנינו תפיסה פלוראליסטית. מכאן התנגדותו למארכסיזם כנסיון להסבר מוניסטי של תהליכי החברה. כיצד תבואר העובדה, שרבים ממעמד העובדים אינם מאורגנים ומצביעים בעד מפלגות שמרניות וליכרליות? פיינר סבור שבעצם המאבק המעמדי של החברה המערבית אין לראות את הנאבקים (נאבקים ולא לוחמים מלחמת-מעמדות) כשני מחנות מוגדרים וברורים, בנוסח התפיסה המארכסיסטית המקובלת. האם התנהל המאבק ע"י מעמדות? תשובת פיינר היא שלילית. לדעתו היה כאן "מאבק מעורבב וסבוך של אנשים וקבוצות בנות גדול שונה, תוך הצטלבות מרובה של אינטרסים, נאמנות, הצבעה ומלחמה" (עמ' 15-16).

אך בתוך סבך זה של ניגודים חברתיים רואה פיינר ביחיד גורם יסודי, ויחיד זה נזקק ויוקק לשלטון מעבר לכל הניגודים והסיבוכים החברתיים: "...רשאים אנו להאמין שהמעמדות ייעלמו, אם אמנם קיימים הם, ואילו היחיד יישאר, ואנשים בנפרד או בחברות

הבעיות העיקריות שעמדו לפני העולם בשנות השלושים, הלא הן בעיות המלחמה והכלכלה, לא נפתרו על ידי הדימוקרסיות. הבעיה הכלכלית היא כיצד להרחיב את תפקידי השלטון באופן שיראג לבטחון כלכלי לכל, מבלי לקפח על ידי כך את חירותם של האזרחים, כלומר, כיצד לתכנן תכנון כלכלי מבלי להביא כליה על הדימוקרטיה. פינר סובר כי הבעיה ניתנת לפתרון: הוא מתנגד להאיאק (F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*, 1944) הרואה בתכנון סתירה לדימוקרטיה ודרך לדיקטטורה. הוא גם מתנגד לדעתו של בארנהאם (James Burnham, *The Managerial Revolution*, 1941); הרואה את המשטר הקפיטליסטי-הדימוקרטי כצועד לקראת ריכוז הכוח המדיני בידי מנהלי הייצור והמסחר, שיביא לסופה של הדימוקרטיה. פינר רואה את המציאות החברתית בפרספקטיבה אחרת: „העקרון החברתי היסודי הוא דימוקרטיה, ולא שיוון כלכלי. כי הדימוקרטיה תשמש תמיד ערובה לאפשרותו ולקיום מידה רצויה של שיוון כלכלי. אך שיוון כלכלי, ויהא רצוי ונחוק, אינו ערובה כלל לחירות בשלטון. שניהם נחוצים אך הדימוקרטיה קודמת בנחיצותה, באשר היא ההגה השומר על האיוון של החברה עצמה“ (עמ' 160-159). תיתכן דימוקרטיה סוציאליסטית, אך הדימוקרטיה היא היסוד. דוגמה ממשית לכך משמשת לו אנגליה, שהקימה מתוך משטרה הדימוקרטי מגמה לריקונסטרוקציה חברתית מרחיקה לכת, וזאת ללא זעזוע של המשטר הדימוקרטי עצמו.

פינר תולה בדימוקרטיה גם תקוות לפתרון בעיה המלחמה. מכל מקום רבים הסיכויים במשטר של מדינות דימוקרסיות מאשר בעולם של משטר דיקטטורי. גישה כזו, על אף ניסוחה הזוהר, נראית אופטימית יתר על המידה, שהרי גם במשטר דימוקרטי כשהוא לעצמו אין ערובה לשלום.

הספר שלפינר הוא סינווריה על הדימוקרטיה, על אף הסרונותיה וליקוייה. הדימוקרטיה מוצגת כאן כאיריאל שיוכל לשמש מינימום מוסכם לאנושות כולה: בהיות דעות האדם הלוקות ובהיות רגשותיו כלפי הזולת שונים בדרגתם, יסכים אפוא למכנה משותף זה של חופש התפתחותו הרוחנית של כל אדם וחופש ההתבטאות של כל יחיד וכל יחידה חברתית, אך חופש המוגבל ע"י עקרון קיומו של החופש הזה עצמו: „אבן-הבוחן היא מתן מלוא חירות לפעול ולהתפתח, פרט לחירות להתריב חירות זו או להעמידה בסכנה ודאית“ (עמ' 154).

מבירור יסודות עובר פינר לניתוח ההתרחשויות הפוליטיות בעולם. עהי בעיות מרכזיות עמדו לפני המדינות בשנות השלושים: בעיה כלכלית ובעיה המלחמה. הטיפול בבעיה המלחמה מתואר בפרקים על גרמניה (שלא טיפלה בבעיה אלא יצרה אותה), צרפת ואנגליה (שגם הן טיפלו בדבר באופן בלתי-מוצלח ביותר). פינר דן בבקורת חריפה את המשטר הדימוקרטי שלא עמד על גודל הסכנה הנאצית ולא הצליח למנוע את עלייתו של האויב. בפרק על ארצות-הברית מתאר המחבר את נסיונה של הדימוקרטיה האמריקנית להתגבר על המשבר הכלכלי החמור בארצות-הברית ע"י מדיניות „המערך החדש“ („ניו-דיל“), מדיניות של תיקונים כלכליים-חברתיים ואף מהפכה בהלך-מחשבות על ירי אמצעים קונסטרוקטיביים. מטרת רווואלס וחבריו לסייע לחלקי האוכלוסיה שסבלו מהמשבר הכלכלי ולתכנן את החיים הכלכליים לשם ייצוב ובטחון סוציאלי, רחוקה היתה מסוציאליזם, אך הרגה ממסגרת עקרון ה„חופש“ ביחסים הכלכליים. קביעת שכר-עבודה מינימאלי, תכנון הייצור בחקלאות ובמכרות, ביטוח בפני אבטלה וכיוצא באלה היו בבחינת מהפכה בארצות-הברית, והיא נתגשמה במסגרת הקונסטרוקטיביות. התמורות לא באו בנקל, והמתקנים עמדו לפני קשיים מרובים הנובעים מטיבה של הקונסטרוטיביות האמריקנית. בית-הדין הפדראלי, כמפרש החוקה של ארצות-הברית, הכשיל לא פעם את חוקי הקונגרס כמתנגדים לקונסטרוטיביות; היחסים בין הרשות המחוקקת והמבצעת מזה ובין הרשות השופטת מזה נמתחו לפרקים מאד, גם המבנה הפדראלי של אה"ב הקשה על שינוי הערכים ומכאן טכסיסיות המתקנים: המוסדות הפדראליים חוקקו מה שניתן לחוקק במסגרת פדראליה, ומה שלא ניתן להעשות בדרך חוק כללי לכל ארצות-הברית נעשה מתוך מתן סיוע כספי של השלטון הפדראלי לאותה מדינה שנענתה לדרכי „המערך החדש“, אך חזי גם בעיות אדמיניסטרטיביות: הפונקציות החדשות של השלטון הצריכו מנגנון אדמיניסטרטיבי עצום, והנה במשטר האמריקני אין הרשות המבצעת מורכבת מקבינט של מיניסטרים האחראיים בנפרד ובמשותף להנהלת השלטון בפני הפרלמנט; האחראי היחיד לפני העם הוא הנשיא הממנה את המיניסטרים ואת ראשי המחלקות השונות, ואם אחריותו ועבודתו מרובות בלאו הכי, הרי הקמת מחלקות חדשות לטיפול בבעיות הכלכליות והחברתיות השונות של המדינה היא למעלה מכוחו של אדם יחיד. מכאן החשש לבלבול אדמיניסטרטיבי ולחוסר אחריות מהעדל מספר אנשים מספיק שיהיו אחראים לפני נציגות-הציבור או לפני הציבור עצמו, ושיהיה ביכולתם לסלל במנגנון אשר הם אחראים לו.